

Maciej Muskała

DIAGNOZA NIEPRZYSTOSOWANIA
SPOŁECZNEGO NIELETNICH
W ANGLII I WALII

Wprowadzenie

Spuścizna ruchu czy raczej tylko sloganu *nothing works* pokutuje do dziś. Ciągłe można usłyszeć z ust zwolenników zaostrenia kar wobec osób naruszających porządek prawny, tak nieletnich, jak i dorosłych, że resocjalizacja nie działa. Rozliczne prace podważające metodologiczną poprawność analiz R. Martinsona¹ trafiają w próżnię. A jak celnie ujęła to M. Platek, „wiara, że kara izolacji więziennej przeciwdziała przestępczości, ma charakter metafizyczny – badania i praktyka tego nie potwierdzają”². Refleksja na temat tego, jakimi sposobami i co można osiągnąć w pracy z osobami niedostosowanymi społecznie nabrała na sile w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku. Grupa kanadyjskich psychologów³ na czele z P. Gendreau i R. Ross wyszła z założenia, że po spełnieniu pewnych warunków niektóre programy mogą być skuteczne wobec niektórych grup niedostosowanych społecznie. Ten nurt zmierzający do zidentyfikowania tych czynników skuteczności oddziaływań występuje w literaturze pod nazwą *what works*. Obejmuje on kilka podstawowych idei czy założeń. Interwencje mogą być skuteczne jedynie wtedy, kiedy ich celem są przyczyny lub znane predyktory recydywy. Zatem teorie wyjaśniające to odgrywają ważną rolę w tym przedsięwzięciu poprzez kierowanie badań na potencjalnie najistotniejsze czynniki ryzyka. Wszelkie działania winny być oparte na dowodach (*evidence based*)⁴, te które nie posiadają podbudowy teoretycznej i empirycznej

¹ Pierwsze z nich ukazały się już w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku; F.T. Cullen, P. Gendreau, *From Nothing Works to What Works: Changing Professional Ideology in the 21st Century*, „The Prison Journal” 2001, vol. 81 i literatura tam cytowana.

² M. Platek, *Nony etap w dyskusji nad karą pozbawienia wolności*, „Państwo i Prawo” 2009, nr 1, s. 32-46.

³ W literaturze przedmiotu podkreśla się wyraźnie obie te cechy; tj. fakt funkcjonowania w odmiennym – do Martinsona i jego kolegów – klimacie politycznym. W Kanadzie nie nastąpiło tak radykalne „zwałpienie w idee resocjalizacyjne” jak to miało miejsce w USA. A także fakt, że nowe koncepcje pojawiły się na gruncie tej dyscypliny naukowej.

⁴ Zob. A. Barczykowska, S. Dzierżyńska-Breś, *Profilaktyka oparta na wynikach badań naukowych (evidence based practice)*, „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 4, s. 131-152.

weryfikacji muszą zostać usunięte. Wiele oddziaływań poprawczych jest opartych na błędnych teoriach i stosuje techniki i metody, których skuteczność została w licznych opracowaniach zakwestionowana (np. obozy dyscyplinujące *boot camps* czy programy *Scared Straight*)⁵. Centralne założenie ideologii *what works* – to „konstruowanie” wiedzy o tym, co naprawdę działa. Przestępcy mogą się zmieniać, tylko podejmowane działania wobec nich winny się koncentrować na tych procedurach (np. terapia kognitywno-poznawcza), które są zdolne do zmniejszenia znanych predyktorów recydywy. I wreszcie, idea „co działa” nie jest ograniczona, do jednego poziomu analizy czy perspektywy teoretycznej. Działania podejmowane w ramach tego projektu, zmierzają do stosowania nauki w celu zbudowania wiedzy kryminologicznej, która jest podstawą bardziej skutecznych interwencji⁶.

W ramach rozlicznych badań i analiz⁷ odwołujących się do założeń ruchu *what works* wyodrębniono trzy podstawowe zasady skutecznych interwencji określanych w skrócie jako R-N-R: ryzyka, (*risk principle*), potrzeb (*need principle*) oraz reaktywności (*responsivity principle*).

Zgodnie z regułą ryzyka intensywność programów resocjalizacyjnych winna być uzależniona od poziomu ryzyka, którym charakteryzuje się dany niedostosowany, tj. prawdopodobieństwa kontynuowania zachowań naruszających porządek normatywny. „Miarą owego prawdopodobieństwa jest kumulacja czynników ryzyka, dających się zidentyfikować w obrębie jego aktualnej sytuacji”⁸.

Zasada potrzeb głosi, „że interwencja powinna być zorientowana na usuwanie czynników kryminogennych silnie skorelowanych z zachowaniami przestępczymi, określonych jako „potrzeby kryminogenne” (*criminogenic needs*)”⁹.

Zgodnie z zasadą reaktywności „rodzaj interwencji korekcyjnych powinien być dostosowany do właściwości, możliwości intelektualnych i stylu uczenia się sprawcy; powinien też uwzględniać różną motywację skazanych do zmiany i zawierać elementy zmierzające do jej wzbudzenia”¹⁰.

U postaw każdego skutecznego oddziaływania resocjalizacyjnego musi leżeć właściwa diagnoza czyli to, co w modelu *what works* określane jest jako

⁵ Zob. M. Muskała, *Juvenile Boot Camps – zmierzch eksperymentu?*, „Pedagogika Społeczna. Oblicza Resocjalizacji” 2009, nr 2 (32), s. 88-100; tegoż: *Amerykańskie i angielskie wzory strategii awersyjnych*, „Studia Edukacyjne” 2012, nr 21, s. 63-78.

⁶ F.T. Cullen, P. Gendreau, *From Nothing Works to What Works: Changing Professional Ideology in the 21st Century*, „The Prison Journal” 2001, vol. 81, s. 331-333.

⁷ M. Sztuka, *Efektywność oddziaływań w zorientowanym korekcyjnie modelu instytucji penitencjarnej*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2007, nr 1, s. 314-315.

⁸ M. Sztuka, *Efektywność oddziaływań w zorientowanym korekcyjnie...*, *op. cit.*, s. 315.

⁹ B. Stańdo-Kawecka, *O koncepcji resocjalizacji w polskiej literaturze naukowej polemicznie*, „Probacja” 2010, nr 1, s. 117.

¹⁰ *Ibidem*.

szacowanie ryzyka i potrzeb¹¹. Aktualnie można wyróżnić dwa modele szacowania ryzyka: kliniczny – odnoszący się do nauk idiograficznych, oparty na subiektywnych znaczeniach diagnozy klinicznej oraz aktuarialny – czerpiący z nauk nomotetycznych wykorzystujący skale aktuarialne. W skalach tych zestaw czynników ryzyka wyodrębnia się statystycznie na podstawie równowagi pomiędzy grupą badawczą (np. przestępcy) i kontrolną (nieprzestępcy).

W tym modelu newralgiczne znaczenie mają te z nich, które w najwyższym stopniu podnoszą prawdopodobieństwo naruszenia porządku normatywnego. Mogą one mieć charakter statyczny bądź dynamiczny¹². „Za najlepsze statyczne predyktory przestępstw w ogóle uważa się przede wszystkim wcześniejszą styczeńność z wymiarem sprawiedliwości, stan zdrowia psychicznego. Ponadto dla poszczególnych rodzajów przestępczości określa się specyficzne dla nich statyczne czynniki ryzyka. (...) Statyczny charakter mają również wiek oraz płeć”¹³. Natężenia i występowanie czynników dynamicznych (potrzeb kryminogennych) w przeciwieństwie do statycznych może się zmieniać w czasie. Można wśród nich wymienić: historię zachowań antyspołecznych (aresztowania i zatrzymania w wieku adolescencji, łamanie warunków zwolnień) i choć zachowań z przeszłości zmienić się nie da, dają one wiedzę o tym jakie zachowania są ryzykowne z punktu widzenia popełniania przestępstw przez osobowość antyspołeczną (impulsywność, agresywność, poszukiwanie wrażeń, skłonność do manipulacji), myślenie antyspołeczne (internalizacja wartości, zasad, reguł związanych ze światem przestępczym, rozbudowany system racjonalizacji uzasadniający przestępczy styl życia, identyfikacja ze światem przestępczym), więzi/sieci społeczne (powiązanie ze środowiskiem przestępczym, przy jednoczesnej izolacji od świata prospołecznego), sytuację rodzinną/malżeńską (charakter związku, poziom konfliktowości, struktura rodziny, związanie formalne, zjawiska patologiczne, np.: przemoc), przebieg edukacji i aktywności zawodowej (relegowanie ze szkoły, porzucenie szkoły, niski poziom wykształcenia i kwalifikacji, okresy bezrobocia, brak motywacji do pracy), sposób spędzania czasu wolnego oraz uzależnienia od substancji psychoaktywnych¹⁴.

Instrumenty służące do szacowania ryzyka mają wieloletnią historię i przechodziły w swym rozwoju przez kilka etapów. Najbardziej rozwinięte narzędzia wykorzystywane obecnie należą do czwartej generacji.

Narzędzia pierwszej generacji (określane mianem *professional judgement*)

¹¹ Ujęcie modelu R-N-R w kontekście „zarządzania ryzykiem” sugeruje jakoby paradygmat ten był częścią szerszego ruchu „nowej penologii”. Nic bardziej mylnego, bo choć twórcy tego modelu nie zapominają o bezpieczeństwie publicznym, dalecy są od biurokratycznego i przedmiotowego odczłowieczania sprawców, tak charakterystycznego dla „manageryzmu”.

¹² D.A. Andrews, J. Bonta., *The Psychology of Criminal Conduct*, New York 2006.

¹³ A. Barczykowska, *Szacowanie i zarządzanie ryzykiem w amerykańskiej praktyce probacyjnej*, [w:] (red.) Urban B., Konopczyński M., *Profilaktyka i probacja w środowisku lokalnym*, Kraków 2012.

¹⁴ D.A. Andrews, J. Bonta, *The Psychology of Criminal Conduct*, op. cit., s. 67-68.

opierały się na wiedzy i doświadczeniu specjalistów: psychologów, personelu więziennego czy kuratorów. Brak precyzji terminologicznej, subiektywizm przyjmowanych standardów diagnostycznych prowadził do daleko idącej dowolności interpretacyjnej¹⁵. Lata siedemdziesiąte ubiegłego wieku to czas narodzin instrumentów drugiej generacji (*evidence-based tools*). Narzędzia, jakie wówczas powstały, opierały się na przypisywaniu odpowiednich wag liczbowych konkretnym cechom czy sytuacjom jednostki. Wartość uzyskanych punktów decydowała o przypisanym poziomie ryzyka i późniejszemu prawdopodobieństwu aktywności przestępczej. I choć dając do dyspozycji konkretny instrument, uwalniały od subiektywizmu wcześniejszych szacunków, to będąc klasycznym przykładem ujęcia aktuarialnego, spotykały się z rozlicznymi zarzutami. Koncentrują się one głównie na teoretyczności technik statystycznych, „sztywności” rozumianej jako niewychwytywanie zmian w poziomie ryzyka¹⁶ i przede wszystkim na uprzedmiotowieniu jednostki. „Fatalistyczny charakter rozstrzygnięć opierających się na analizie statystycznych czynników ryzyka wyraża się w tym, że systemowe reagowanie na zjawisko przestępcze musi w istocie sprowadzać się wyłącznie do mechanizmów segregacji wykluczenia”¹⁷. Jakoby reakcją na ten zarzut było powstanie na początku lat osiemdziesiątych XX wieku narzędzi trzeciej generacji (*evidence-based and dynamic need assessment*), które to, oprócz czynników statycznych, włączały do analizy te o charakterze dynamicznym. Uwzględnienie ich umożliwiło wskazanie tych elementów sytuacji, które mają stać się przedmiotem oddziaływań by zmniejszyć ryzyko zachowań dewiacyjnych. „Najistotniejszy wkład procedur trzeciej generacji w obecny stan wiedzy resocjalizacyjnej polega na tym, że opierając się na empirycznych analizach udało się sklasyfikować czynniki kryminogenne pod względem ich mocy predyktywnej. W ten sposób kanadyjscy badacze wyróżnili tzw. wielką tetradę (*big four*) czynników w najwyższym stopniu interweniujących w wartość zmiennej „powrotna przestępczość” oraz centralną oktadę (*central eight*) skupiającą czynniki ryzyka w wysokim stopniu odpowiadające za przyszłe zachowania przestępcze jednostki”¹⁸.

¹⁵ S. Van Benschoten, *Risk/Need Assessment: Is This the Best We Can Do?* “Federal Probation” 2008, vol. 72 (2), s. 1.

¹⁶ A. Barczykowska, *Szacowanie i zarządzanie ryzykiem w amerykańskiej praktyce probacyjnej*, [w:] (red.) Urban B., Konopczyński M., *Profilaktyka i probacja w środowisku lokalnym*, Kraków 2012, s. 310.

¹⁷ M. Sztuka, *Anachronizm i aktualność. Idea resocjalizacji w sporze o nowoczesność*, Kraków 2013, s. 238.

¹⁸ *Ibidem*, s. 239-240.

Tabela 1. Wielka czwórka i centralna ósemka czynników ryzyka

	wielka czwórka	centralna ósemka
antyspołeczne zachowania w przeszłości	+	+
antyspołeczna osobowość	+	+
antyspołeczne postawy/schematy poznawcze	+	+
antyspołeczne/kryminalne środowisko	+	+
sytuacja rodzinna/malżeńska		+
sytuacja szkolna/zawodowa		+
czas wolny/rekreacja		+
uzależnienia/ryzykowne używanie		+

Źródło: D. Andrews, J. Bonta, *The Psychology of Criminal Conduct*, New York 2010, s. 58-60.

Narzędzia czwartej generacji (*systematic and comprehensive*) wykorzystując dorobek wypracowany przy tworzeniu instrumentów trzeciej generacji w jeszcze większym stopniu koncentrują się na konstruowaniu indywidualnych strategii oddziaływań. Zgodnie z właściwościami intelektualnymi i stylem uczenia się sprawcy, uwzględniając różną motywację skazanych czyli z zasadą reaktywności.

Szacowanie ryzyka/potrzeb i związane z nim modele funkcjonują głównie w anglosaskich systemach oddziaływań. Poniżej zostaną zaprezentowane narzędzia i mechanizmy oparte na omawianym podejściu występujące w systemie oddziaływań wobec nieletnich w Anglii i Walii.

ASSET

Podstawowym narzędziem diagnozy nieletniego w angielskim systemie resocjalizacji stosowanym wobec wszystkich młodych ludzi w wieku 10-17 lat, którzy weszli w kontakt z wymiarem sprawiedliwości jest od kwietnia 2000 roku Asset. Jego zadaniem jest ocena potrzeb i deficytów dziecka (*Asset – Core Profile*) oraz ryzyka wyrządzenia szkody innym (*Asset – Risk of Serious Harm*). Narzędzie to jest wykorzystywane do oceny, dlaczego młody człowiek popełnił przestępstwo i jak powstrzymać go od popełniania kolejnych. Niejednokrotnie do diagnozy obok *Asset – Core Profile*, instytucje działające na rzecz dzieci wykorzystują zamiennie – *Common Assessment Framework*¹⁹.

¹⁹ Zastosowanie CAF nie powoduje żadnej zasadniczej zmiany w praktyce oceny. Dobra diagnoza wymaga wykorzystania informacji z różnych źródeł: CAF jest takim kolejnym źródłem wspomagającym Asset. Niektóre informacje z CAF mogą podkreślać potrzeby, którymi najlepiej zajęłyby się

Asset został stworzony przez Centrum Badań Kryminologicznych przy Uniwersytecie Oxford *The University of Oxford Centre for Criminological Research* na zlecenie Komisji ds. Wymiaru Sprawiedliwości dla Nieletnich *Youth Justice Board YJB* w 1999 roku.

Postawiono przed nim szereg wymagań, m.in:

- identyfikacja czynników najściślej związanych z przestępczością młodych ludzi;
- pomiar zmian w potrzebach i ryzyku recydywy w czasie;
- wspieranie praktyków w planowaniu programów interwencyjnych;
- podkreślenie potrzeby dalszej oceny w poszczególnych obszarach.

Choć jak podkreśla się w literaturze, Asset jest nazwą narzędzia, a nie skrótem²⁰, funkcje jakie mu się przypisuje można opisać w sposób następujący:

A – *Assessment and diagnosis* – ocena i diagnoza. Narzędzie służy do opracowania profilu osoby niedostosowanej społecznie, by w odniesieniu do niego zbudować program oddziaływań. Ma dostarczyć wstępny profil młodej osoby tak, aby udzielić jej jak najlepszej pomocy w przyszłości, dlatego każda ocena jest tak dokładna, jak jest to możliwe.

S – *Structure, standardisation and scoring* – struktura, standaryzacja i punktacja. Celem jest określenie prawdopodobieństwa recydywy młodej osoby. Próbuje się wziąć pod uwagę tak wiele czynników jak jest to możliwe, w celu stworzenia najlepszego profilu.

S – *Screening and suitability* – screening i stosowność. Zespoły do spraw Zapobiegania Przestępczości *Youth Offending Teams (YOT)*²¹ odpowiedzialne za dokonanie diagnozy i w większości przypadków za realizację programu oddziaływań, są poinformowane jakie są potrzeby młodego człowieka. Pomaga to również zdecydować, czy stanowi on przypadek o wysokim ryzyku.

E – *Evaluation, effectiveness and evidence* – ocena, skuteczność i dowody. Zajmuje się ustaleniem, jaki postęp czyni przestępca oraz jak można zmienić udzielaną mu pomoc, aby ten postęp był bardziej pozytywny.

T – *Target* – cel. Dostarcza dane dla Yots dotyczące poprawy wykorzystania zasobów nieletniego.

Asset jest narzędziem oceny ryzyka stosowanym przez wszystkie instytucje tworzące system resocjalizacji nieletnich w Anglii i Walii. Bada on niedo-

inne agencje, podczas gdy inne części mogą być bardziej bezpośrednio związane ze zrozumieniem przestępczego zachowania młodej osoby. Wszystkie informacje muszą zostać przeanalizowane pod kątem ich znaczenia dla zrozumienia problematycznego zachowania i przestępczości młodej osoby tak, żeby wykorzystać zasoby w najbardziej efektywny sposób. Zob: *The Common Assessment Framework, Asset and Onset, Guidance for youth justice practitioners*, "Youth Justice" Bard 2006.

²⁰ Por. S. Case, K. Haines, *Youth Offending. Risk factor research, policy and practice*, Willan Publishing 2009, s. 262.

²¹ Więcej na temat YOT zob: M. Muskala, *Pozasądowe formy reakcji na zachowania dewiacyjne dzieci i młodzieży w Anglii i Walii*, „Studia Edukacyjne” 2012, nr 19.

stosowanie młodego człowieka i identyfikuje czynniki ryzyka, kryminogenne potrzeby oraz obszary ochronne w jego życiu. „Jest on zaprojektowany, aby wspomóc spójność praktyki w interdyscyplinarnych zespołach YJS (*youth justice service*) oraz skupić interwencje na czynnikach życia dziecka najbardziej związanych z przestępczością”²².

Przy określaniu ryzyka powrotu do zachowań naruszających porządek normatywny bierze się pod uwagę, o czym była już mowa, dwa rodzaje wskaźników: statyczne – *static factors* i dynamiczne – *dynamic factors*. Przypisując poszczególnym czynnikom odpowiednią ilość punktów po zsumowaniu przyporządkowuje się je do odpowiedniego poziomu (niski 0-14 pkt, średni 15-32 pkt, wysoki 33-64 pkt). Czynniki statyczne, których łączna wartość punktowa mieści się w przedziale 0-16 zostały przedstawione w tabeli nr 2. Czynniki dynamiczne tworzą punktowane w skali od 0 do 4 następujące sekcje: warunki życia – *living arrangements* (mieszkanie wspólnie ze znanym przestępcą, nieorganizowane/chaotyczne warunki, nieodpowiednie warunki życia), stosunki rodzinne i relacje osobiste (np. rodzina / opiekunowie zaangażowani w działalność przestępczą, nadużywanie substancji, dorośli nie wykazujący troski/zainteresowania, niekonsekwentny nadzór, doświadczenie przemocy, bycie świadkiem przemocy, strata bliskiej osoby), edukacja, szkolenia i zatrudnienie – *education, training and employment* (np. regularne wagary, niepowodzenia, trudności w pisaniu i czytaniu, ofiara przemocy szkolnej, złe stosunki z nauczycielami, brak przywiązania, negatywne postawy rodziców do szkoły, brak kwalifikacji i umiejętności, negatywne nastawienie do szkoleń i zatrudnienia), sąsiedztwo – *neighbourhood* (np. oznaki handlu i stosowania narkotyków, napięcia rasowe), styl życia – *lifestyle* (np. zadawanie się z przestępczymi rówieśnikami, brak przyjaciół nie-przestępców, niekonstruktywne wykorzystanie wolnego czasu, ryzykowne zachowania), używanie substancji psychoaktywnych – *substance use* (np. szkodliwy wpływ na codzienne funkcjonowanie, stwarza ryzyko dla młodej osoby, postrzegane jako niezbędne do życia), zdrowie fizyczne – *physical health* (np. niedojrzałość fizyczna, opóźniony rozwój), zdrowie psychiczne i emocjonalne – *emotional and mental health* (np. obawy o przyszłość, choroba psychiczna, emocjonalne i psychologiczne trudności, samookaleczenie, próba samobójcza), percepcja siebie i innych – *perception of self and others* (np. trudności z własną tożsamością, niska samoocena, nieufność wobec innych, brak empatii dla innych, dyskryminujące postawy), schematy poznawcze i zachowanie – *thinking and behaviour* (np. impulsywność, potrzeba emocji, niemożność oparcia się presji rówieśników, agresja, brak zrozumienia konsekwencji), stosunek do popełnionego przestępstwa/do czynu – *attitudes to offending* (np. niechęć do przyjęcia odpowiedzialności za zachowanie, brak zrozumienia wpływu na ofiary lub własną rodzinę, brak

²² T. Almand, *Asset: An assessment tool that safeguards or stigmatizes young offenders?*, "Probation Journal" 2012, vol. 59, s. 140.

wyrzutów sumienia, przekonanie, że niektóre przestępstwa są dopuszczalne), motywacja do zmiany – *motivation to change* (np. rozumienie problematycznego zachowania, pragnienie poradzenia sobie z problemami, zrozumienia konsekwencji dalszej przestępczości, chęć rzucenia przestępczości), stąd też łączna wartość punktowa mieści się w przedziale 0-48.

Tabela 2. Określenie ryzyka recydywy – czynniki statyczne

Czynniki statyczne	Punkty
rodzaje przestępstw ²³	jazda pod wpływem alkoholu = 5 kwalifikowana kradzież z włamaniem = 7 kradzież samochodu = 4
wiek pierwszej nagany, ostrzeżenia (<i>reprimand/warning</i> ²⁴)	10 do 12 = 4 13 do 17 = 2 brak wcześniejszych upomnień = 0
wiek pierwszego skazania	10 do 12 = 4 13 do 17 = 3 brak = 0
liczba wcześniejszych wyroków skazujących	4 lub więcej = 4 1 do 3 = 3 brak wcześniejszych wyroków = 0
łączna liczba punktów – czynniki statyczne (0-16)	

Źródło: *Youth Justice: the Scaled Approach. A framework for assessment and interventions*, Youth Justice Board for England and Wales 2010, s. 18.

Podsumowanie dynamicznych czynników ryzyka zapewnia łatwy ogłęd sytuacji nieletniego. Powinno ono wykazać, które z nich mają wyższe wskaźniki, podkreślając kwestie, w jakich obszarach powinny zostać uwzględnione działania interwencyjne. Całkowity wynik daje ogólne pojęcie o zasięgu czynników związanych z przestępczością w życiu młodej osoby. Im wyższy ogólny wynik, tym większe prawdopodobieństwo dalszej przestępczości.

W celu uzupełnienia *Asset – Core Profile* – „profilu podstawowego”, wypełniane są cztery dodatkowe sekcje odnoszące się do:

- czynników pozytywnych – *positive factors* (np. pozytywne postawy, strategie radzenia sobie ze stresem, pomoc dla rodzin, programy wspomagające w okolicy i usługi),
- wskaźników wrażliwości/podatności – *indicators of vulnerability* (np. podatność na fizyczną lub emocjonalną krzywdę wyrządzoną przez innych, przez siebie lub przez zdarzenia życiowe/ okoliczności),

²³ Pełna lista przestępstw wraz z punktacją; *Asset*, Appendix B, Youth Justice Board for England and Wales.

²⁴ Na temat stosowania tych środków zob: B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich (od opieki do odpowiedzialności)*, Warszawa 2007, s. 239; M. Muskała, *Pozasądowe...*, *op. cit.*

- wskaźników poważnej krzywdy wyrządzanej innym – *indicators of serious harm to others*, (np. dowody na rzeczywiste szkodliwe zachowania, aktualne intencje i przygotowanie do wyrządzenia krzywdy potencjalnym ofiarom),
- „co myślisz” – *what do you think* – gdzie młody człowiek jest proszony o przedstawienie sprawozdania ze swoich myśli i uczuć dotyczących kwestii „ich życia” (np. rodziny, szkoły, pracy, przyjaźni, nadużywania substancji, zdrowia i emocji) i kwestii „ich przestępczości” (np. postawy wobec przestępczości, powody, poglądy na temat zaprzestania dokonywania przestępstw).

Ocena ryzyka wyrządzenia krzywdy (sobie i innym) dokonana za pomocą *Asset – Risk of Serious Harm* nie musi być stosowana wobec każdego młodego człowieka, szczególnie jeśli przestępstwo, którego dokonał jest stosunkowo niewielkiej wagi. Jednak powinien być stosowany w każdej z następujących sytuacji:

- osoba została skazana za poważne przestępstwo,
- osoba została skazana w Sądzie Koronnym (*Crown Court*) za określone przestępstwo,
- sąd dla nieletnich (*Youth Court*) poprosił o określenie w *pre-sentence report* stopnia „niebezpieczeństwa”, aby określić, czy przekazać sprawę do Sądu Koronnego w celu wydania wyroku.

Asset – Risk of Serious Harm pozwala na określenie jego w pięciostopniowej skali (brak ryzyka – *No risk of serious harm*, niskie – *Low risk of serious harm*, średnie – *Medium risk of serious harm*, wysokie – *High risk of serious harm*, bardzo wysokie ryzyko wyrządzenia krzywdy – *Very high risk of serious harm*).

Niskie ryzyko – Nie ma dowodów w chwili obecnej, aby wskazać jakiegokolwiek prawdopodobieństwo szkodliwego zachowania w przyszłości.

Średnie ryzyko – Zidentyfikowano pewne ryzyko, ale jest mało prawdopodobne, że przestępca wyrządzi poważną krzywdę chyba, że zmienią się okoliczności. Istotne kwestie mogą być uwzględniane w ramach normalnego procesu nadzoru.

Wysokie ryzyko – Zidentyfikowano ryzyko szkody/krzywdy. Potencjalne zdarzenie może się w każdej chwili wydarzyć, a jego wpływ będzie poważny. W najbliższej przyszłości należy podjąć działania, a sprawa będzie wymagała dodatkowego nadzoru i monitorowania.

Bardzo wysokie ryzyko – Zidentyfikowano nieuchronne ryzyko krzywdy/szkody. Młoda osoba zachowa się w określony sposób jak tylko nadarzy się okazja, a wpływ będzie poważny. Prawdopodobnie będą wymagane natychmiastowe działania wielu agencji²⁵.

²⁵ *Risk of Serious Harm Guidance*, s. 7-8, dostępny: <http://www.justice.gov.uk/downloads/youth-justice/assessment/asset-young-offender-assessment-profile/4RiskofSeriousHarmGuidance.pdf>

Dokonana w ten sposób diagnoza nieletniego, oszacowanie jego ryzyka ma charakter dynamiczny. Stąd też przyjmuje się, że profil ryzyka młodego przestępcy musi być ponownie przejrzany co 12 tygodni lub skorygowany w jakiś inny sposób jeśli zaistnieją jakieś nowe informacje czy nowe przestępstwa, które mogłyby wpłynąć na finalną ocenę.

MAPPA – *Multi-Agency Public Protection Arrangements*

Kolejnym elementem systemu resocjalizacji nieletnich w Anglii i Walii wykorzystującym szacowanie i zarządzanie ryzykiem jest *Multi-Agency Public Protection Arrangements* – MAPPA. To kluczowy element rządowej strategii ochrony społeczeństwa, którego zadaniem jest pomoc w zarządzaniu ryzykiem wobec przestępców seksualnych i stosujących przemoc. Nie jest to organ statutowy, ale „mechanizm, dzięki któremu agencje mogą w sposób skoordynowany lepiej wypełniać swoje ustawowe obowiązki ochrony ludności”²⁶. MAPPA została wprowadzona na mocy *Criminal Justice and Court Services Act 2000* w celu lepszego zarządzania ryzykiem wobec przestępców seksualnych i używających przemocy. Środki te zostały następnie wzmocnione przez przepisy *Criminal Justice Act 2003*, która to w paragrafach 325-327 określa kategorie osób kwalifikujących się do MAPPA²⁷. Celem MAPPA jest pomoc w redukcji przestępczości powrotnej przestępców seksualnych i niebezpiecznych. Realizuje to poprzez zaangażowanie wielu ważnych agencji w podjęcie wspólnych działań na rzecz: rozpoznania wszystkich niebezpiecznych przestępców; ukończenia wszechstronnej oceny ryzyka, która wykorzystuje informacje pochodzące z wielu źródeł; implementacji i dokładnej rewizji planów zarządzania ryzykiem; koncentracji na dostępnych środkach, które w najlepszym stopniu chronią społeczeństwo przed doświadczeniem szkód ze strony tych przestępców.

Anglia i Walia jest podzielona na 42 obszary MAPPA. Skuteczność działania i realizacji powyższych funkcji zależy od relacji i współpracy pomiędzy organami odpowiedzialnymi obejmującymi: policję, służbę więzienną oraz *Probation Services (responsible authority RA)*, sprawującymi ogólny nadzór, a wieloma instytucjami lokalnymi, które są zobowiązane do współpracy (*duty to co-operate DTC*) w ramach *Multi-Agency Public Protection Arrangements*. Zostały one wymienione w paragrafie 325 punkt 6 *Criminal Justice Act 2003*. Zalicza się do nich m.in: lokalne służby socjalne, organizacje społeczne, zespoły do spraw zapobiegania przestępczości nieletnich – YOTs.

Praca MAPPA jest nadzorowana i weryfikowana przez *Strategic Management Board (SMB)*. Członkowie SMB to starsi urzędnicy z innych partnerskich agencji oraz dwoje doradców niebędących specjalistami, którzy reprezentują

²⁶ S. Jones, K. Baker, *Setting the scene: risk, welfare and rights*, [w:] Edited K. Baker, A. Sutherland, *Multi-Agency Public Protection Arrangements and Youth Justice*, The Policy Press 2009, s. 16.

²⁷ Multi-Agency Public Protection Arrangements (MAPPA) Guidance for youth offending teams Youth Justice Board for England and Wales 2010.

opinie społeczności lokalnej. SMB spotyka się przynajmniej raz na kwartał, aby monitorować, organizować i wprowadzać wymagane poprawki i ulepszenia.

Osoba zakwalifikowana się do MAPPa zgodnie z *Criminal Justice Act 2003* musi należeć do jednej z trzech kategorii: 1. zarejestrowani przestępcy seksualni tzw.: *registered sexual offenders* (RSOs), są to przestępcy seksualni, wobec których ma zastosowanie wynikający z Part 2 the Sexual Offences Act 2003 obowiązek (*notification*) powiadamiania o nazwisku, adresie i innych danych osobistych oraz informowania policji o wszystkich zachodzących zmianach; 2. osoby skazane na 12 miesięcy lub więcej za popełnienie przestępstwa z użyciem przemocy – *violent offenders*. Wykaz tych przestępstw zawiera *Schedule 15 Criminal Justice Act 2003*. Kategoria ta obejmuje również niewielką liczbę przestępców seksualnych, którzy nie podlegają obowiązkowemu zgłaszaniu się na policję; 3. sprawcy innych niebezpiecznych przestępstw – *offenders of other dangerous offenders*. To osoby, które w opinii organów odpowiedzialnych (*responsible authority* RA) mogą spowodować poważne szkody, bądź też ci przestępcy, którzy znajdowali się wcześniej na poziomie MAPPa 2 lub 3, w kategorii 1 lub 2 (o czym poniżej), ale nadal stanowią zagrożenie dla innych osób.

Procedura *Multi-Agency Public Protection Arrangements* obejmuje kilka etapów. Pierwszy to identyfikacja. Organy odpowiedzialne (*responsible authority* RA) wraz z zobowiązanymi (*duty to co-operate* DTC), zgodnie z *Criminal Justice Act 2003*, klasyfikują poszczególne osoby do jednej z wyżej przedstawionych kategorii. Etap drugi to wymiana informacji, która jest podstawowym elementem skutecznej ochrony. Kolejny krok to ocena ryzyka. Istnieją trzy poziomy, na których ryzyko jest oceniane i zarządzane poprzez MAPPa.

Poziom 1 – zwykłe zarządzanie ryzykiem – *ordinary risk management*. Zagrożenie stwarzane przez młodego człowieka może być zarządzane przez YOT poprzez standardowe procedury nadzoru, jak określono w Krajowych Standardach dla Służb Przepępczości Nieletnich – *National Standards for Youth Justice Services*. Jednak może istnieć pewna forma komunikacji i wymiany informacji z innymi odpowiednimi agencjami. Na ogół będzie to odpowiednie dla osób ocenionych na niskim lub średnim poziomie ryzyka.

Poziom 2 – lokalne zarządzania ryzykiem pomiędzy agencjami – *local inter-agency risk management*. Dotyczy to przypadków, gdzie wymagany jest aktywny udział więcej niż jednej agencji w celu stworzenia skoordynowanego planu zarządzania ryzykiem wyrządzenia poważnej krzywdy innym. Będzie to najbardziej odpowiedni poziom dla osób ocenionych jako stwarzające wysokie ryzyko.

Poziom 3 – wieloagencyjne panele ochronne (MAPPP) – *multi-agency public protection panels (MAPPP)*. Jest on przeznaczony dla tych „krytycznych niewielu” (*critical few*) młodych ludzi, którzy stanowią szczególnie poważne ryzyko dla innych, czyli tych, którzy spełniają następujące kryteria:

- zostali ocenieni za pomocą Asset jako stwarzający „wysokie” lub „bardzo wysokie” ryzyko wyrządzenia poważnej krzywdy innym; i ryzyko musi być zarządzane poprzez plan, który wymaga ścisłej współpracy na wyższym poziomie ze względu na złożoność przypadku lub potrzebę zaangażowania dodatkowych środków; LUB
- choć przypadek nie jest oceniony jako stwarzający wysokie lub bardzo wysokie ryzyko, sprawa jest wyjątkowa ze względu na wysokie prawdopodobieństwo nadzoru mediów lub/i publiczne zainteresowanie oraz jest potrzeba zapewnienia, że utrzymane jest publiczne zaufanie dla wymiaru sprawiedliwości²⁸.

Zakończenie

Trzeba podkreślić, że narzędzie to oparte głównie na badaniu czynników ryzyka i mające zapewnić praktykom wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich praktyczne, znormalizowane i oparte na dowodach podejście do pracy, bywa oceniane niejednoznacznie. Głosy krytyczne odnoszą się do samej filozofii konstrukcji, nawiązującej do modelu aktuarialnego, jak i do jego wiarygodności. Uwagi bywają daleko idące. U M. Stephensona można przeczytać, iż oparcie się o ten model to „pozornie schludne i spójne podejście do nieuporządkowanych i źle zdefiniowanych zawiloci praktyki”²⁹. W innym miejscu podnosi się, że podejście aktuarialne „uwalnia się od obaw dotyczących znaczenia czy motywów przestępczości i zastępuje je naciskiem na „technologie” „minimalizacji ryzyka” (*technologies of risk minimization*) i eliminację potencjalnych zagrożeń dla porządku społecznego”³⁰. I choć można spotkać w literaturze poglądy, odnoszące się do samego Asset, akcentujące pozytywne strony, jak choćby tę, że umożliwia ono „efektywne kierowanie zasobami poprzez zwiększenie dokładności diagnostycznej”³¹, to głosy krytyczne są chyba bardziej wyraziste i doniosłe. Główne zarzuty, jakie są kierowane pod adresem samego narzędzia to te, iż Asset z samego założenia etykietuje nieletnich jako przestępców i zakłada, że stanowią ryzyko. Ogół czynników ryzyka udostępnionych do oceny w tym narzędziu ma uprzywilejowane psychospołeczne, rozwojowe rozumienie związku ryzyko – czynnik – przestępczość. Ogromna ilość danych, która jest za jego pomocą gromadzona, nadmiernie

²⁸ *Risk of Serious Harm Guidance*, s. 8, dostępny: <http://www.justice.gov.uk/downloads/youth-justice/assessment/asset-young-offender-assessment-profile/4RiskofSeriousHarmGuidance.pdf>

²⁹ M. Stephenson, H. Giller, S. Brown, *Effective Practice in Youth Justice*, London and New York 2011, s. 3.

³⁰ T. Bradley, J. Tauri, R. Walters, *Demythologising Youth Justice in Aotearoa/New Zealand*, [w:] ed. J. Muncie, B. Goldson, *Comparative Youth Justice*, London 2006, s. 93 za: T. Almand, *Asset: An assessment tool that safeguards or stigmatizes young offenders?*, “Probation Journal” 2012, vol. 59, p. 140.

³¹ K. Baker, S. Jones, S. Merrington, C. Roberts, *Further Development of Asset*, Youth Justice Board for England and Wales 2005.

koncentruje się na negatywnych aspektach samych nieletnich i ich życia. Asset zawiera jedynie jedną sekcję opartą wyraźnie na potrzebach – wskaźniki wrażliwości/podatności (*indicators of vulnerability*) i jedna skoncentrowana na czynnikach ochronnych w porównaniu z czternastoma odnoszącymi się do ryzyka – dwanaście sekcji czynników dynamicznych plus sekcje: wskaźnik poważnej krzywdy wyrządzanej innym (*indicators of serious harm to others*) i „co myślisz” („*what do you think*”)³². Takie priorytetowe traktowanie ryzyka ma swoje następstwa w późniejszym planowaniu interwencji podejmowanych wobec nieletnich, a jednocześnie spycha ich potrzeby na plan dalszy, sprowadzając systemowe reagowanie do mechanizmów segregacji i wykluczenia.

Krytyka dotyczy również rzetelności samego narzędzia. Asset źle prognozuje jeden wynik na trzy, co ma swoje konsekwencje w późniejszym traktowaniu nieletnich. „Czy fałszywie pozytywni i fałszywie negatywni młodzi ludzie są po prostu akceptowalnymi „ofiarami wojny” – gdzie pozytywom przydzielono nieuzasadnione kryminalizujące interwencje, a negatywy pozbawione zostały odpowiedniej i wartościowej interwencji, ponieważ nie wydawali się wystarczająco „ryzykowni”? Na tej podstawie ocena ryzyka w YJS przyczyniła się (...) do dychotomii nieuzasadnionej interwencji i niezaspokojonych potrzeb”³³. A z drugiej strony zestaw wytycznych i procedur silnie ogranicza autonomię w podejmowaniu decyzji w zakresie oceny, które byłyby w najlepszym interesie dziecka³⁴. Skoro poziom ryzyka jest zmienny i płynny „wraz ze zmianą ryzyka zmienia się poziom interwencji – obniża się on bądź podwyższa. Centralnym punktem staje się więc zaproponowane szacowanie ryzyka. (...) Jeżeli nieletni popełnia poważne przestępstwo, a dostaje środek z minimalną interwencją, bo ryzyko zostało oszacowane jako niskie, to jak taki wyrok będzie postrzegany przez (...) opinię publiczną? Na jakiej podstawie można więc w ogóle poddać ocenie taki wyrok? Odwracając tę argumentację można stwierdzić, że jeżeli nieletni popełnia poważne przestępstwo, ale wskaźnik ryzyka ponownego skazania jest niski i ma on mniejsze potrzeby socjalne, to stosujemy wobec niego tak naprawdę `karę` *punishment* (np. w formie bezpłatnej pracy *unpaid work*), a nie resocjalizację *treatment* (...) z tym, że obie formy nieletni będą postrzegać jako karę, bo obie są w ich odczuciu pogwałceniem wolności”³⁵.

³² Choć, na co zwraca uwagę J. Annison, *Risk and protection*, [in:] eds. T. Bateman, J. Pitts, *The RHP Companion to Youth Justice*. Lyme Regis: Russell House, 2005 za: Case S., K. Haines, *Understanding Youth Offending. Risk factor research, policy and practice*, Willan Publishing 2009, sekcja ta była notorycznie lekceważona, ignorowana lub całkowicie pomijana przez pracowników.

³³ S. Case, K. Haines, *Understanding Youth Offending. Risk factor research, policy and practice*, *op. cit.*

³⁴ Uwagi te wydają się mieć szczególne znaczenie w kontekście wprowadzonego na mocy Criminal Justice and Immigration Act 2008 nowego środka Youth Rehabilitation Order YRO orzekanego przez sąd właśnie na podstawie wcześniej oszacowanego ryzyka. W wyroku sąd określa, które z osiemnastu dostępnych obowiązków/zobowiązań *requirement* możliwych do zastosowania w ramach YRO będą wchodziły w jego skład. Więcej o tym środku zob.: M. Muskała, *Nowe instytucje prawne w angielskim systemie resocjalizacji nieletnich*, „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 4.

³⁵ A. Sutherland, *The 'Scaled Approach' in Youth Justice: Fools Rush In...*, *op. cit.*

Narzędzie zaprojektowane jako pomoc powoli zastępuje profesjonalny osąd praktyka, nie biorąc również pod uwagę opinii użytkowników, co w innych obszarach służb publicznych jest coraz bardziej postrzegane za fundamentalne dla skuteczności działań³⁶.

Mimo tych rozlicznych uwag krytycznych, model aktuarialny szacowania ryzyka wydaje się godny głębszej refleksji również w odniesieniu do procesu diagnostycznego realizowanego w naszym systemie resocjalizacji nieletnich. Narzędzie, które zobiektywizuje kryteria diagnostyczne i pozwoli określić stopień potrzeb i ryzyka nieletniego wydatnie ułatwiłoby podejmowanie właściwych decyzji, co w konsekwencji przyczyniłoby się do spadku niedostosowania społecznego i pomyślnej readaptacji.

Bibliografia

Almand T., *Asset: An assessment tool that safeguards or stigmatizes young offenders?*, "Probation Journal" 2012, vol. 59.

Andrews D.A., Bonta J., *The Psychology of Criminal Conduct*, New York 2006.

Andrews D.A., Bonta J., *The Psychology of Criminal Conduct*, New York 2010.

Asset, Appendix B, Youth Justice Board for England and Wales.

Baker K., Jones S., Merrington S., Roberts C., *Further Development of Asset*, Youth Justice Board for England and Wales 2005.

Baker K., Sutherland A., *Multi-Agency Public Protection Arrangements and Youth Justice*, The Policy Press 2009.

Barczykowska A., *Szacowanie i zarządzanie ryzykiem w amerykańskiej praktyce probacyjnej*, [w:] (red.) Urban B., Konopczyński M., *Profilaktyka i probacja w środowisku lokalnym*, Kraków 2012.

Barczykowska A., Dzierżyńska-Breś S., *Profilaktyka oparta na wynikach badań naukowych (evidence based practice)*, „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 4.

Barczykowska A., *Szacowanie i zarządzanie ryzykiem w amerykańskiej praktyce probacyjnej*, [w:] (red.) Urban B., Konopczyński M., *Profilaktyka i probacja w środowisku lokalnym*, Kraków 2012.

Bateman T., *Punishing Poverty: The 'Scaled Approach' and Youth Justice Practice*, "The Howard Journal" 2011, vol. 50, nr 2.

Bradley T., Tauri J., Walters R., *Demythologising Youth Justice in Aotearoa/New Zealand*, [w:] ed. Muncie J., Goldson B., *Comparative Youth Justice*, London 2006.

Case Management Guidance – Introduction, Youth Justice Board for England and Wales 2010.

Case S., Haines K., *Understanding Youth Offending. Risk factor research, policy and practice*, Willan Publishing 2009.

³⁶ T. Almand, *Asset: An assessment tool that safeguards or stigmatizes young offenders?*, "Probation Journal" 2012, vol. 59, p. 144.

Cullen F.T., Gendreau P., *From Nothing Works to What Works: Changing Professional Ideology in the 21st Century*, "The Prison Journal" 2001, vol. 81.

Jones S., Baker K., *Setting the scene: risk, welfare and rights*, [w:] Edited Baker K., Sutherland A., *Multi-Agency Public Protection Arrangements and Youth Justice*, The Policy Press 2009.

Multi-Agency Public Protection Arrangements (MAPPA) Guidance for youth offending teams Youth Justice Board for England and Wales 2010.

Muskała M., *Instytucje prawne regulujące zwolnienie z zakładu karnego w Anglii i Walii*, „Studia Edukacyjne” 2012, nr 20.

Muskała M., *Nowe instytucje prawne w angielskim systemie resocjalizacji nieletnich*, „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 4.

Muskała M., *Pozasądowe formy reakcji na zachowania dewiacyjne dzieci i młodzieży w Anglii i Walii*, „Studia Edukacyjne” 2012, Nr 19.

Muskała M., *Juvenile Boot Camps – zmierzch eksperymentu?*, „Pedagogika Społeczna. Oblicza Resocjalizacji” 2009, nr 2 (32).

Muskała M., *Amerykańskie i angielskie wzory strategii aweryyjnych*, „Studia Edukacyjne” 2012, nr 21.

Platek M., Nowy etap w dyskusji nad karą pozbawienia wolności, *Państwo i Prawo* 2009, nr 1.

Risk of Serious Harm Guidance, dostępny: <http://www.justice.gov.uk/downloads/youth-justice/assessment/asset-young-offender-assessment-profile/4RiskofSeriousHarmGuidance.pdf>

Stańdo-Kawecka B., *O koncepcji resocjalizacji w polskiej literaturze naukowej polemicznie*, „Probacja” 2010, nr 1.

Stańdo-Kawecka, B., *Prawo karne nieletnich (od opieki do odpowiedzialności)*, Warszawa 2007.

Stephenson M., Giller H., Brown S., *Effective Practice in Youth Justice*, London and New York 2011.

Sutherland A., *The 'Scaled Approach' in Youth Justice: Fools Rush In...*, "Youth Justice" 2009, vol. 9, nr 1.

Sztuka M., *Efektywność oddziaływań w zorientowanym korekcyjnie modelu instytucji penitencjarnej*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2007, nr 1.

Sztuka M., *Anachronizm i aktualność. Idea resocjalizacji w sporze o nowoczesność*, Kraków 2013.

The Common Assessment Framework, Asset and Onset, Guidance for youth justice practitioners, Youth Justice Board 2006.

Van Benschoten S., *Risk/Need Assessment: Is This the Best We Can Do?* "Federal Probation" 2008, vol. 72 (2).

Youth Justice: the Scaled Approach, A framework for assessment and interventions, Youth Justice Board for England and Wales 2010.

Youth Justice: the Scaled Approach. A framework for assessment and interventions, Post-consultation version two, YJB 2009.

THE DIAGNOSIS OF JUVENILE ANTI-SOCIAL BEHAVIOR IN ENGLAND AND WALES

Abstract

Diagnosis of being an integral part of the rehabilitation process is the preliminary stage. Adequately to well-defined needs, possibilities and conditions of the juvenile can be appropriately adjusted the measures of influence. In Anglo-Saxon literature, the effects of disorders of the socialization process, the degree of anti-social behavior described by risk levels. The problem is meet at the Polish ground with growing interest as theorists and practitioners. This article presents tools for the diagnosis of the degree of anti-social behavior juveniles.